
ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

DOI: <http://doi.org/10.37734/2409-6873-2019-3-1>

УДК 94(4)"15":316.46](045)

ПРОБЛЕМИ ЛІДЕРСТВА У ПРАЦЯХ ДІЯЧІВ ПІЗЬОГО ВІДРОДЖЕННЯ (ДЖ. БРУНО, М. МОНТЕНЬ, Т. ЕЛІОТ)

О. О. НЕСТУЛЯ, доктор історичних наук, професор;

С. І. НЕСТУЛЯ, доктор педагогічних наук, доцент

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті* полягає у визначенні внеску Дж. Бруно, М. Монтеня та Т. Еліота у формування лідерської управлінської парадигми, ролі в ній ідеального правителя, базових принципів, яких він мав дотримуватися у своїй діяльності. **Методика дослідження** ґрунтується на використанні загальнонаукових і спеціальних методів: аналізу та синтезу, узагальнення та систематизації, порівняння та класифікації, структурно-системного, логічного та структурного аналізу. **Результати.** Результати дослідження засвідчують, що, працюючи за умов феодально-клерикальної реакції XVI ст., творці пізнього Відродження послідовно обґрунтовували право на вищу владу в політиці й управлінні лише морально-етичних авторитетів суспільства, які прагнуть до його розвитку, а не використовують свій статус правителя у власних цілях. Відданість правителів цій місії і робить їх лідерами, наповнює їх дії силою авторитету. На думку діячів пізнього Відродження, він ґрунтується також на відповідальності, самопожертві, компетентності, мудрості, розумі, справедливості, хоробрості, рішучості та стриманості, гідності й інших рисах, притаманних справжньому лідерові. **Практична значущість результатів дослідження.** Видатні гуманісти пізнього Відродження саме з лідерством пов'язували надії на суспільний розвиток, перемогу над силами реакції принципів гуманізму та справедливості в управлінні. Історія підтвердила обґрунтованість цих сподівань. Це спонукає до актуалізації лідерської управлінської парадигми під час вирішення проблем сьогодення, активізації наукових досліджень у цій царині.

Ключові слова: правитель, лідер, лідерство, справедливість, місія, покликання, компетентність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Кінець XX – початок XXI ст. поставив перед люд-

ством дуже багато викликів, які стосуються практично всіх сфер його функціонування: від глобальних технологічних, соціально-економічних, інформаційних тектонічних змін до

природно-кліматичних загроз. Спроби чисто технократичних відповідей на них особливих результатів не дають. Людство все більше переконується, що його майбутнє, з часом, усе більше залежатиме від збереження його гуманістичної сутності, сили її впливу, у тому числі й на техногенні підвалини його існування.

Усе це повною мірою стосується і принципів, методів та технологій управління. Вони мають відповідати новим реаліям перманентних глобальних змін, сприяти залученню до управління ними якомога більшого числа компетентних і відповідальних членів суспільства, установ, організацій, використовувати їх потенціал не лише для вирішення технічних, виробничих, а й організаційно-управлінських завдань. Цим не заперечується значення професійної діяльності управлінців-менеджерів. Навпаки, її роль і відповідальність незрівнянно зростає, але за умови її «олюднення», гуманізації, трансформації на основі лідерської управлінської парадигми.

У зв'язку з цим дослідження основних етапів її теоретичного осмислення та імплементації в практику управління набувають сьогодні не лише науково-теоретичної, а й практичної актуальності. Епоха Відродження і, зокрема, його пізньої доби, у цьому сенсі становить особливий інтерес, оскільки саме тоді зусиллями її титанів-творців відбувалася жорстока боротьба за повернення античних ідеалів лідерства в суспільно-політичне та наукове тло європейських країн, обплутане догмами та традиціями боговизначення людської діяльності століть темного Середньовіччя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У зазначеному контексті виділимо три групи робіт. До першої з них належать численні публікації закордонних і вітчизняних авторів, у яких висвітлюються основні положення власних концепцій лідерства або ж аналізуються погляди колег [1, с. 7]. На особливу увагу тут заслуговують узагальнювальні праці про основні теорії лідерства та етапи їх становлення й еволюції [2–7]. Комплекс праць цієї групи дає міцні методологічні й методичні інструменти аналізу теорії та практики управління на їх відповідність лідерській парадигмі.

Постійно розширюється коло праць другої групи, які присвячені дослідженням, власне, епохи Відродження, її витокам та основним етапам становлення й еволюції. Особливе зна-

чення мають роботи, у яких аналізуються проблеми утвердження ідей гуманізму в суспільній думці, науці та практиці повсякдення країн Західної Європи [8–13].

Необхідно зазначити також невинне зростання числа досліджень третьої групи, у яких аналізуються погляди діячів Відродження на проблеми управління, їх бачення ідеалу правителя. Окремі аспекти, у тому числі й окресленої в назві статті проблематики, висвітлюються у працях з історії держави та права [14], політології [15], філософсько-етичної [16] й управлінської [17, 18] думки. Як окрему у своєму дослідженні політичної думки епохи Ренесансу проблему лідерства виділив К. Скіннер [19]. Проте більшість сучасних дослідників цю проблематику обмежують аналізом поглядів Н. Мак'явеллі [20–24]. Лише деякі дослідники вирвалися з полону його чар, знайшовши лідерську проблематику в роботах також і творців пізнього Відродження [4, с. 34–36; 25, с. 163–171]. Проте комплексно вона не аналізувалася.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення внеску Дж. Бруно, М. Монтеня та Т. Еліота у формування лідерської управлінської парадигми, ролі в ній ідеального правителя, базових принципів, яких він мав дотримуватися у своїй діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для об'єктивності оцінок поглядів видатних діячів пізнього Відродження на лідерство необхідно враховувати особливості тієї епохи, за якої вони жили та творили.

Це був час, коли реакційні сили «темного середньовіччя» за будь-яку ціну намагалися знищити паростки людиноцентризму й людської гідності, справедливості, вольності творців Відродження. Серед перших їм відповів один із його Титанів **Джордано Бруно** (1548–1600) у своїй роботі «Про героїчний ентузіазм» [26].

«У Бруно, – зазначає А. Гусейнов, – термін «героїчний» використовується в початковому сенсі слова «герой»: герой грецьких міфів володіє надлюдськими здібностями і боги благоволять йому» [16, с. 562–563]. В образі «героїчного ентузіаста» Бруно змальовує людину, «яка виривається із загальної маси», з ентузіазмом спрямована «до Божества, тобто яка перемагає себе й удосконалює себе в добродішності, істині та красі» [27, с. 44].

Саме цим, на думку Дж. Бруно, ентузіаст відрізняється від «звичайних князів і тиранів, які застосовують тим більше утисків і насилля, чим менше мають влади» [26, с. 120]. «Ці зверхзлодії і прислужники всілякого шахрайства, – пише він, – присвоюють собі вищі, ніж припустимо, титули священика, святих, божественних посланців, синів Божих, жерців, королів» [26, с. 35]. Мислитель не може змиритися з байдужістю до їх «зарозумілості, нахабства, безсоромності, гордовитості, люті, презирства, фальші, хітливості, жадібності, невдячності й інших згубних злочинів» [26, с. 32].

Цілковита протилежність їм – ентузіаст, який відмовляється від «свинства чутливості і задоволення природних бажань» і прагне «до вершин розуму й блиску справедливості», «вперед і далі до непізнаної істини» [26, с. 170–171]. Це – саме буття ентузіаста, яке підносить його над загальною масою і надихає його, породжує нечуваний ентузіазм. «Піднесення, – пише Бруно, – відбувається в душі від здатності й поштовху крил, тобто від інтелекту й інтелектуальної волі», які не лише відкривають йому бачення неординарних цілей, а й можливостей і впевненість у їх досяжності [26, с. 174]. Душа Ентузіаста «не вірить, що всього того, чого немає, не може бути» [26, с. 169]. Відтак, «сміливій сприйнятливості розуму допомагає мужній поштовх пристрасті», яка, у свою чергу, «яскравіше, сильніше, дієвіше та пряміше підігривається областю» волі [26, с. 141–142].

Для Дж. Бруно ентузіазм, лише який і робить людину справжнім героєм, – це стан душі, а не привілей родовитості чи знатності походження. Так, Меценат – відомий покровитель талантів за часів імператора Августа – не міг похизуватися ними. «Освіченим і благородним, – пише Бруно, – зробили його власна старанність і блиск, а не походження від королівських предків і не перебування головним секретарем і радником Августа» [26, с. 159].

Досягнути цього непросто, оскільки ентузіаст «відходить від загальноприйнятих думок», які і зсередини, і ззовні намагаються повернути його до буденності. Щоб не піддатися цій спокусі, ентузіаст має «піти у глибину себе», почути себе й Бога, який там присутній, «зібравшись із духом, повстати та єдиним поривом (якщо можна) подолати цю горбисту гору», – перешкоду на шляху до реалізації його

призначення. «Не ті речі, яких бажає маса, роблять нас дійсно багатими, а зневага до них», – наголошує Дж. Бруно [26, с. 163].

Усвідомлення ентузіастом своєї місії та призначення робить його «сильним проти долі, великодушним проти образ і безстрашним проти бідності, хвороб і переслідувань» [26, с. 164]. Відтак, «для людей героїчного духу все обертається во благо, і вони вміють використовувати полон як плід більшої свободи, а поразку перетворити часом у велику перемогу» [26, с. 154]. Це – від послідовності й наполегливості в досягненні поставленої мети. «Адже мудрий, – пише Дж. Бруно, – не змінюється кожного місяця, тоді як дурний змінюється, як місяць» [26, с. 118].

У своєму прагненні до мети ентузіаст «обіцяє показати силу й міць, подібну кам'яному дубові» [26, с. 130]. Окрилений нею, він здатний «переносити із силою» будь-які випробування, виказувати стійкість і мужність, нечутливість до болю. «Ця нечутливість, – пише Дж. Бруно, – має причиною те, що все охоплено турботою про добродієність, про істинне благо й про щастя» [26, с. 131].

Дж. Бруно порівнює ентузіаста з капітаном, який закликком труби збирає під свої знамена. «Капітан цей, – пише він, – є людська воля, яка знаходиться в надрах душі, управляючи за допомогою маленького керма розуму пристрастями деяких внутрішніх сил, проти хвиль природних поривів» [26, с. 51].

«Звук труби» – це певний вибір, керуючись яким, капітан збирає навколо себе «всі сили... чи прояви цих сил», які нерідко перебувають у безперервній боротьбі та протиріччях, «а він намагається організувати їх під одним єдиним прапором певної мети» [26, с. 51]. Ця мета повністю заповнює його: «Він знає лише один рай, тобто головну мету, тому що рай, зазвичай, означає мету» [26, с. 52].

Головні «майстри й діячі» для Дж. Бруно – ті, які «досвідчені й майстерні у спогляданніях і, маючи природжений світлий та усвідомлюючий дух, за внутрішнім спонуканням і природним поривом, що збуджується любов'ю до божества, до справедливості, до істини, до слави, вогнем бажання і віянням цілеспрямованості загострюють у собі почуття, і у стражданнях своєї мисленної здібності запалюють світло розуму та з ним ідуть далі звичного». Такі люди «самі по собі більш гідні, сильніші та дієвіші й

самі по собі божественні», у них «гідність священного предмета», «поважається й видно перевагу власної людяності» [26, с. 71–72].

Отже, героїчний ентузіаст Дж. Бруно – це справжній лідер, спроможний піднятися над буденністю, побачити й повести за собою до неосяжних загалом цілей. Його мужність і наполегливість, жертвовність і цілеспрямованість, твердість і сила духу, героїзм тощо – від усвідомлення свого покликання і його суспільного новаторства та значимості.

Заплативши за образ ентузіаста ціною власного життя, Дж. Бруно не відмовився від нього, оскільки твердо вірив, «що в морі лицемірства, злоби, егоїзму, дурості й бездарності, у яких тонуть багато хто, усе ще можливо не продаватися й не піддаватися течії, не втратити совість, пізнавати, любити, вірити й жити іншими реаліями» [28, с. 257].

Відомий французький письменник епохи Відродження **Мішель Монтень** (1533–1592) у своєму творі «Проби» підняв цілий комплекс проблем з обсягу психології, педагогіки, філософії, історії, політики, лідерства. Як законслухняний підданий, Монтень визнає право королівської влади на управління. «Ми, – пише він, – повинні однаково коритися і підлягати всім королям, бо вони ж таки правні». Більше того, Монтень уважав, що державці – «побратими права, якщо тільки не його зверхники». Тому, закликає мислитель, «заради громадської злагоди терпеливо зносимо навіть нікчемних між ними, приховуймо їхні вади, підтримуймо всі їхні починання, доки їхнє правління потребує нашої підпори».

Водночас Монтень уважав, що той, «хто з подяки за зроблену йому ласку даремно вихваляє державця, той... робить це коштом громадської справедливості». Він засуджує підлабузників, які «підносять свого короля, роблячи його зоровзором найвищих цнот і монаршої величі». Тому позитивно оцінює правило, «що приписує по смерті державців обговорювати їхні вчинки». Відтак, правосуддя, якому володарі не були підвладними за життя, отримує владу над «їхнім добрим ім'ям і маєтками їхніх спадкоємців, тобто тим, що ми ставимо вище від життя». Монтень наголошує, що цей звичай «дає велику користь людям, які його пильнують, і вельми бажаний для добрих державців», які дорожать своїм ім'ям серед сучасників і перед судом історії. Тож, заклин-

каючи коритись королям, Монтень наголошує, що «шанувати й любити ми маємо лише їхні цноти» [27, с. 20]. Він переконаний, що слава правителя визначається не його рангом, а «зробляється заслугами й має віддаватися лише тому, хто заслужив її найбільше, хоч би походив і з найнижчого роду» [29, с. 21].

Справжні володарі усвідомлюють, що не можна «панунцям називати честю те, що насправді є їхнім обов'язком». «Обов'язок, – наголошує Монтень, – то серцевина, а честь – то лише її кора» [30, с. 326]. Ті, хто опиняється на вершині влади, не повинні триматися «прибільшеної думки про свою вагу» й завжди пам'ятати про свою відповідальність за виконання владних обов'язків: «Ті, кому фортуна... призначила прожити життя на якомусь високому щаблі, можуть засвідчити своєю громадянською поведінкою, хто вони» [30, с. 327]. Відтак, ті, «хто прагне вивищуватися над іншими», мають бути готовими «накинути заради хисткої надії ярмо тяжкої праці на шию, наражати себе на численні клопоти» [30, с. 342]. Монтень у зв'язку з цим нагадує слова імператора Віспасіана: «Цезареві годиться вмирати на ногах!». «Ось слова, як на мене, – пише він, – справді знамениті й гідні великого монарха!» [30, с. 378].

Монтень наголошує, що «керувати іншими нелегка річ, коли й самим собою керувати трудно... що легше і миліше бути веденим, ніж самому вести». Тому володар повинен пам'ятати науку Кіра: «Наказувати можна лише тоді, коли ти кращий за тих, кому ти наказуєш» [30, с. 283]. Кращий, насамперед, у справедливості та вмінні «панувати над краєм мирного й воєнного часу». «Цар, – пише Монтень, – повинен мати змогу відповісти, як Іфікрат відповів мовцю, який ляв його у своїй промові: «А ти хто такий, щоб так храбрувати? Вояк? Лучник? Списник?» – Я не той, і не той, я той, хто вміє старшинствувати над усіма» [29, с. 271].

Тим, «хто нами повеліває і править, – пише Монтень, – хто тримає світ у своїх руках, недостатньо мати пересічний розум і те, що можемо ми» [31, с. 163]. Обов'язкові для них риси – мудрість, розум, справедливість, доброчесність, доблесть, цілісність, послідовність тощо. Монтень черпає їх перелік з античного минулого.

Понад усе Монтень цінує силу волі: «саме на цій волі, – пише він, – з konieczності ґрунту-

ються і в ній містяться всі людські повинності» [30, с. 36]. Він наголошує також на значенні цілеспрямованості: «Душа, яка не має визначеної мети, гине, бо, як мовиться, хто скрізь, той ніде» [30, с. 38]. Якщо ж мета узгоджується із внутрішніми переконаннями, призначенням особистості, вона приводить у дію приховані в душі «потужні пружини». І тоді, наголошує Монтень, «нема таких правил, ані приписів, ані сили, які могли б устояти проти її нахилу та вибору» [30, с. 66].

Така людина стає господарем власної долі. «Доля, – пише Монтень, – не підтверджує нам ні зла, ні добра, вона лише постачає сировину і того, і того, а також насіння для плоду. Коли душа, потужніша тут за долю, крутить і заряджає ними за своєю вподобою, вона єдина причина й пані власного щастя чи неталану» [30, с. 76].

Головне – не зраджувати самому собі, стійко переносити на шляху до мети всі страждання, які надають особливій «вартості цноті, мужності, силі духу, незламності» [30, с. 65]. При цьому важливо реально оцінювати свої сили та вкрай помірковано й відповідально підходити до нововведень, які лякають усталені порядки [30, с. 19].

Монтень захоплюється хоробрістю і милостивістю, великодушністю і поблажливістю Олександра Македонського [30, с. 13] й імператора Августа [29, с. 140–141], сміливістю, витримкою, рішучістю, самообладанням та впевненістю і водночас доброзичливістю Цезаря [29, с. 145]. Монтень звертається до Платонові розповіді про те, як виховували наступника трону його напутники: наймудріший виховував у нього віру, найсправедливіший – бути завжди правдивим, найпоміркованіший – панувати над собою, найхоробріший – нічого не боятися [29, с. 158].

Отже, ідеальний правитель Монтеня – це не просто володар, король, князь чи імператор як носій влади, державець, а справжній лідер, наділений відповідними якостями й відповідальний перед народом.

До обговорення проблем ідеального правителя, лідерства долучився й англійський представник епохи Відродження **Томас Еліот**. У роботі «Правитель» (1555) він, спираючись на праці античних авторів (особливо шанував Аристотеля) і власний досвід судді й дипломата, аналізує політичне життя Англії, описує вимоги до правителя або лідера.

Вони – надзвичайно високі, оскільки, на думку Еліота, лідер повинен слугувати зразком для підданих і саме він визначає не лише напрямок їх руху, а й зміст їх життя і діяльності й, урешті-решт, силу держави («Який правитель, такі і його піддані»).

Найперша якість лідера – справедливість стосовно людей різних станів і гармонізація їх відносин відповідно до визначених законом прав та обов'язків. Лише тоді може виникнути відданість і довіра до сюзерана.

Друга – розсудливість, або знання того, що можна й не можна робити в конкретній ситуації, кмітливість, здатність до передбачення, винахідливість, обачність, старанність у роботі. Лідер, перш ніж прийняти рішення, має добре його обдумати, а приступати до дій, лише передбачивши їх наслідки. Щоб бути успішним, він ніколи не має втрачати самовладання, витримки, здатності концентруватися на роботі.

Ще одну рису лідера – стриманість – Еліот трактує як самовладання, або «внутрішній контроль», який урівноважує вплив на лідера емоцій і підкоряє їх розуму. Лише тоді риси лідера стають чеснотами й він може об'єктивно сприймати та оцінювати себе й оточення, виносити справедливі рішення.

Силу духу лідера Еліот трактує, насамперед, як хоробрість або доблесть, рішучість у діях. Він уважав цю рису особливо важливою, адже будь-якої миті лідер має бути готовим захищати свою країну.

До аристотилевського «набору» рис лідера Еліот додає ще одну вимогу до нього – бути чемним, аби викликати в підданих доброзичливість і готовність коритися. Відтак, лідер має знати, як поводити себе з тією чи тією людиною і вміти ввічливо віддавати розпорядження. У лідера – усе це, на думку Еліота, від його «внутрішньої гідності». У правителя, писав Еліот, «мають гармонійно поєднуватися благородство, зовнішність, яка викликає симпатію, мова й манери, які відповідають його високому становищу. Він ще має відповідати часу, місцю й оточенню. Подібно сонячному сяйву, він має випромінювати люб'язність і ввічливість. Як від сонця виходять промені, так і він має кидати на оточуючих промені, які вселяють таку глибоку повагу до нього, що одно його слово має бути законом. Внутрішня гідність виявляється не в жорсткому виразі обличчя й зарозумілих висловлюваннях, а у

шляхетній поведінці, звичці говорити чітко, без грубості та сварливості, з такою розсудливістю, щоб у ньому серед безлічі інших людей можна було відразу розпізнати правителя».

Завершуючи аналіз поглядів Еліота на лідерство, Дж. Адаір наголошує: «Для сера Томаса Еліота та його колег – письменників і викладачів – шляхетність походження має значення, але не вирішальне. Правитель, або лідер, має продемонструвати, що володіє гідностями й чеснотами, необхідними людині, яка прагне управляти іншими. Вони дозволяють йому робити це справедливо, викликати в оточуючих готовність коритися й бажання жити у згоді з усіма. Такий джентльмен від природи заслуговує поваги» [25, с. 164–170].

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, видатні діячі пізнього Відродження продовжили започатковану їх попередниками гуманістичну традицію, вимагаючи відповідальності правителів не лише перед Богом, а й людьми. Право на управління іншими вони пов'язували не стільки з походженням можновладців, скільки з їх особистісними рисами та поведінкою, які викликали повагу й довіру підлеглих. Спектр вимог до ідеального правителя був надзвичайно широким: від його внутрішнього покликання служити високим суспільним інтересам і компетентності в управлінні до шляхетності в повсякденному житті. Це значно розширювало існуючу управлінську парадигму, наповнюючи її не характерними для монархічного Середньовіччя елементами з обсягу лідерської парадигми. Питання щодо того, які з них виявилися найперспективнішими, мають стати об'єктом подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нестуля О. О. Лідерство в гуманістичній традиції Проторенесансу (А. Данте, Ф. Петрарка, К. Салютаті) / О. О. Нестуля // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки. 2009. – № 4. – С. 6–14.
2. Bass Bernard M., Bass Ruth (2008). *The Bass Handbook of Leadership : Theory. Research and Managerial Applications 4 th Edition.* Tree Press, 1536 p.
3. Day David V. (2014). *The Oxford Handbook of Leadership and Organizations.* Oxford University Press, 892 p.
4. Котляров И. В. Социология лидерства. Теоретические, методологические и аксиологические аспекты / И. В. Котляров ; Ин-т социологии НАН Беларуси. – Минск : Беларус. навука, 2013. – 481 с.
5. Marturano A., Gosling J. (2007). *Leadership : The Key Concepts.* Routledge Publishing, 256 p.
6. Нестуля О. О. Основи лідерства. Наукові концепції (від найдавніших часів до середини ХХ ст.) : навч. посіб. / О. О. Нестуля, С. І. Нестуля – Полтава : ПУЕТ, 2016. – 277 с.
7. Нестуля О. О. Основи лідерства. Наукові концепції (середина ХХ – початок ХХІ ст.) : навч. посіб. / О. О. Нестуля, С. І. Нестуля. – Полтава : ПУЕТ, 2016. – 375 с.
8. Балух В. О. Історичні портрети античності та середньовіччя : підручник / В. О. Балух, І. П. Возний, В. П. Коцур. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. – 502 с.
9. Брагина Л. М. Итальянский гуманизм эпохи Возрождения. Идеалы и практика культуры / Л. М. Брагина. – Москва : Изд-во МГУ, 2002. – 384 с.
10. Дживелегов А. К. Творцы итальянского Возрождения: в 2 т. / А. К. Дживелегов. – Москва : ТЕРРА; Республика, 1998. – Т. 2. – 352 с.
11. *Культура Возрождения и власть.* – Москва : Наука, 1999. – 223 с.
12. Рутенбург В. И. Италия и Европа накануне нового времени (Очерки) / В. И. Рутенбург. – Ленинград : Наука, 1974. – 324 с.
13. Рутенбург В. И. Титаны Возрождения / В. И. Рутенбург. – Ленинград : Наука, 1976. – 144 с.
14. Омельченко О. А. *Всеобщая история госу-*

- дарства и права : учебник : в 2 т. / О. А. Омельченко. – Москва : Остожье, 1998. – Т. 1. – 512 с.
15. Пахарев А. Д. Мыслители о правителях: историко-политический аспект / А. Д. Пахарев. – Київ : Знання, 2006. – 296 с.
 16. Гусейнов А. А. История этических учений / А. А. Гусейнов. – Москва : Гардарика, 203. – 911 с.
 17. Маршев В. И. История управленческой мысли : учебник / В. И. Маршев. – Москва : ИНФРА-М, 2011. – 731 с.
 18. Кредисов А. Н. История учений менеджмента / А. Н. Кредисов. – Киев : ВНРА-Р, 2000. – 336 с.
 19. Скиннер К. Истоки современной политической мысли : в 2 т. Эпоха Ранессанса и Реформации / К. Скиннер ; пер. с англ. Л. А. Олейникова. – Москва : Издательский дом «Деко» РАНХ.Г, 2018. – 364 с.
 20. Комаров И. «Чистилище» для лидера. Н. Макиавелли и макиавеллизм: вчера и сегодня / И. Комаров // Персонал. – 2001. – № 2. – С. 36–39.
 21. Кравченко А. И. Макиавелли: технология эффективного лидерства / А. И. Кравченко // Социологические исследования. – 1993. – № 6. – С. 135–142.
 22. Макиавелли, маркетинг и менеджмент / под ред. Т. Харриса, Э. Лока, П. Рис. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 272 с.
 23. Моррис Дик. Новый государь. Новая версия Макиавелли для двадцать первого века: пер. с англ. / Дик Моррис. – Москва : Группа компаний «Никколо М», 2003. – 224 с.
 24. Юсим М. А. Этика Макиавелли / М. А. Юсим. – Москва : Наука, 1990. – 158 с.
 25. Адаир Д. Психология лидерства / Д. Адаир. – Москва : Изд-во Эксмо, 2007. – 352 с.
 26. Джордано Бруно. О героическом энтузиазме : пер. с итал. / Джордано Бруно. – Киев : Новый Акрополь, 1996. – 288 с.
 27. Апресян Р. Г. Этика героического энтузиазма Джордано Бруно / Р. Г. Апресян ; под ред. А. А. Гусейнова // Этическая мысль. – 2009. – Вып. 9. – С. 44–64.
 28. Сикирич Е. Джордано Бруно «О героическом энтузиазме» или о борьбе против бездарности / Е. Сикирич // Джордано Бруно. О героическом энтузиазме : пер. с итал. – Киев : Новый Акрополь, 1996. – С. 255–274.
 29. Мішель Монтень. Проби. Книга перша / Мішель Монтень ; пер. з фр. Перепаддя Анатоль. – Київ : Дух і Літера, 2005. — 365 с.
 30. Мішель Монтень. Проби. Книга друга / Мішель Монтень ; пер. з фр. Перепаддя Анатоль. – Київ : Дух і Літера, 2006. – 515 с.
 31. Мішель Монтень. Проби. Книга третя / Мішель Монтень ; пер. з фр. Перепаддя Анатоль. – Київ : Дух і Літера, 2007. – 383 с.

REFERENCES

1. Nestulya, O. O. (2018). Liderstvo v gumanistychnii tradytsii Protorenesansu (A. Dante, F. Petrarca. K. Salyuntati). [Leadership in the Humanistic Tradition of the Proto-Renaissance (A. Dante, F. Petrarch, K. Salutati)]. *Naukovyi visnyk Poltavskogo universytetu ekonomiky i torgivli. Seriiia "Ekonomichni nauky" - Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Economic Sciences Series*, 4, 6–14 [in Ukrainian].
2. Bass, Bernard M., Bass, Ruth (2008). *The Bass Handbook of Leadership: Theory, Research and Managerial Applications 4 th Edition*. Tree Press, 1536 p.
3. Day, David V. (2014). *The Oxford Handbook of Leadership and Organizations*. Oxford University Press, 892 p.
4. Kotlyarov, I. V. (2013). *Sotsiologiiia liderstva. Teoreticheskie, metodologicheskie i akseologicheskie aspekty [Sociology of leadership. Theoretical, methodological and axiological*

- aspects]. Minsk : Belarus. Navuka. [in Russian].
5. Marturano, A., Gosling, J. (2007). Leadership : The Key Concepts. Routledge Publishing, 256 p.
 6. Nestulya, O. O. & Nestulya, S. I. (2016). *Osnovy liderstva. Naukovi kontseptsii (vid naidavnishykh chasiv do seredyny XX st.) [The basics of leadership. Scientific concepts (from ancient times to the middle of the twentieth century.)]* : navch. posib. Poltava : PUET [in Ukrainian].
 7. Nestulya, O. O. & Nestulya, S. I. (2016). *Osnovy liderstva. Naukovi kontseptsii (seredyna XX – pochatok XXI st.) [The basics of leadership. Scientific concepts (middle of XX - beginning of XXI century)]* : navch. posib. Poltava: PUET [in Ukrainian].
 8. Balukh, V. O., Voznii, I. P. & Kotsur, V. P. (2007). *Istorychni portreti antychnosti ta seredn'ovichchya [Historical portraits of antiquity and the Middle Ages]*. Chernivtsi : Knygy – XXI [in Ukrainian].
 9. Bragina, Z. M. (2002). *Italyanskii gumanizm epokhi Vozrozhdeniia. Idealy i praktika kul'tur. [Italian humanism of the Renaissance. The ideals and practice of culture]*. Moskva : Izd-vo MGU [in Russian].
 10. Dzhivilegov, A. K. (1998). *Tvortsy ital'ianskogo Vozrozhdeniia. [Creators of the Italian Renaissance]* (Vols. 2). Moskva : TERRA; Respublika [in Russian].
 11. *Kultura Vozrozhdeniya i vlast (1999) [Renaissance Culture and Power]*. Moskva: Nauka [in Russian].
 12. Rutenburg, V. I. (1974). *Italiia i Evropa nakanune novogo vremeni (Ocherki) [Italy and Europe on the eve of the new time (Essays)]*. Leningrad: Nauka [in Russian].
 13. Rutenburg, V. I. (1974). *Titany Vozrozhdeniia [Titans of the Renaissance]*. Leningrad: Nauka [in Russian].
 14. Omelchenko, O. A. (1998). *Vseobshchaia istoriia gosudarstva i prava. [General History of State and Law]*. Moskva: Ostozhie [in Russian].
 15. Pakharev, A. D. (2006). *Mysliteli o pravite-lyakh; Istoriko-politicheskii aspekt [Thinkers about the rulers: historical and political aspect]*. Kyiv : Znannia [in Russian].
 16. Guseynov, U. A. (2003). *Istoriia eticheskikh uchenii [History of ethical teachings]*. Moskva : Gardarika [in Russian].
 17. Marshev, V. I. (2011). *Istoriia upravlencheskoi mysli [History of management thought]*. Moskva: INFRA-M [in Russian].
 18. Kredisov, A. N. (2000). *Istoriia uchenii menedzhmenta [History of Management Studies]*. Kyiv : BNRA-P [in Russian].
 19. Skinner, K. (2018). *Istoriia sovremennoi politicheskoi mysli. Tom 1. Epokha Renesansa i Reformatsii [The Origins of Modern Political Thought: Vol. 1. The Epoch of the Renaissance and the Reformation]*. Moskva : “Delo” [in Russian].
 20. Komarov, I. (2001). “Chistilishche” dlya lidera. N. Makiavelli i makkiavellizm: vchera I segodnia. [Purgatory for the leader. N. Machiavelli and Machiavellianism: Yesterday and Today]. *Personal – Staff*, 2, 33–39 [in Russian].
 21. Kravchenko, A. I. (1993). **Makiavelli: tekhnologiiia effektivnogo liderstva.** [Machiavelli: the technology of effective leadership]. *Sotsiologicheskiie issledovaniia - Case studies*, 6, 135–142 [in Russian].
 22. T. Harris, E. Loka & P. Rice, (Eds.). (2004). *Makiavelli, marketing i menedzhment [Machiavelli, marketing and management]*. Sankt-Petersburg : Piter [in Russian].
 23. Morris, Dik (2003). *Novyi gosudar. Novaia versiiia Makiavelli dlia dvadtsat pervogo veka [The new sovereign. New Machiavelli version for the twenty-first century]*. Moskva : Gruppa kompanii “Nikkolo M” [in Russian].
 24. Yusim, M. A. (1990). *Etika Makiavelli [Ethics Machiavelli]*. Moskva : Nauka [in Russian].

25. Adair, D. (2007). *Psikhologiya liderstva [Psychology of Leadership]*. Moskva : Eksmo [in Russian].
26. Dzhordano Bruno, (1996). *O geroicheskom entuziazme [About Heroic Enthusiasm]*. Kiev : Novyi Akropol [in Russian].
27. Apresyan, R. G. (2009). Etika geroicheskogo entuziazma Dzhordano Bruno [Ethics of Heroic Enthusiasm Giordano Bruno]. *Eticheskaya mysl - Ethical thought*, 9, 44–64 [in Russian].
28. Sikirich, E. (1996). *Dzhordano Bruno "O geroicheskom entuziazme" ili o borbe protiv bezdarnosti [Giordano Bruno "On Heroic Enthusiasm" or on the fight against mediocrity]*. Kiev : Novyi Akropol [in Russian].
29. Mishel Monten, (2005). *Proby [Samples]*. (Perepadya Anatol' Trans.) (Vol. 1). Kyiv : Dukh i Litera [in Ukrainian].
30. Mishel Monten, (2006). *Proby [Samples]*. (Perepadya Anatol' Trans.) (Vol. 2). Kyiv : Dukh i Litera [in Ukrainian].
31. Mishel Monten, (2007). *Proby [Samples]*. (Perepadya Anatol' Trans.) (Vol. 3). Kyiv : Dukh i Litera [in Ukrainian].

А. А. Нестуля, доктор исторических наук, профессор; **С. И. Нестуля**, доктор педагогических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Проблемы лидерства в работах деятелей позднего Возрождения (Дж. Бруно, М. Монтень, Т. Элиот).**

Аннотация. Цель статьи заключается в определении вклада Дж. Бруно, М. Монтеня и Т. Элиота в формирование лидерской управленческой парадигмы, роли в ней идеального правителя, базовых принципов, которых он должен был придерживаться в своей деятельности. **Методика исследования** основывается на использовании общенаучных и специальных методов: анализа и синтеза, обобщения и систематизации, сравнения и классификации, структурно-системного, логического и структурного анализа. **Результаты.** Результаты исследования показывают, что, работая в условиях феодально-клерикальной реакции XVI в., творцы позднего Возрождения последовательно обосновывали право на высшую власть в политике и управлении только морально-этических авторитетов общества, которые стремятся к его развитию, а не пользуются своим статусом правителя в собственных интересах. Преданность правителей этой миссии и делает их лидерами, наполняет их деятельность силой авторитета. По мнению деятелей позднего Возрождения, он базируется также на ответственности, самопожертвовании, компетентности, мудрости, разуме, справедливости, храбрости, решительности, рассудительности, достоинстве и других чертах, характерных для настоящих лидеров. **Практическая значимость результатов исследования.** Выдающиеся гуманисты позднего Возрождения именно с лидерством связывали надежды на общественное развитие, победу над силами реакции принципов гуманизма и справедливости в управлении. История подтвердила обоснованность этих надежд. Это побуждает к актуализации лидерской управленческой парадигмы при решении проблем современности, активизации научных исследований в этой области.

Ключевые слова: правитель, лидер, лидерство, справедливость, миссия, призвание, компетентность.

O. Nestulya, Dc. Histor. Sci., Professor; **S. Nestulya**, Dc. Pedag. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). **Problems of Leadership in the Works of the National Public Figures of the late Renaissance (J. Bruno, M. Montaigne, T. Eliot).**

Annotation. The purpose of this article. From this perspective the authors aim at drawing attention of the scientific community to the previous works of scientists concerning the viewpoints of public figures of the late Renaissance, to identify the contribution of J. Bruno, M. Montaigne, and T. Elliot into the forming of leadership management paradigm. **Methodology of research** is based on the use of the general and special scientific methods which enable singling out the leadership component in the scope of the Renaissance sophists' viewpoints on the management, being under the influence of the ancient world and humanity traditions, on the basis of which they urged to build social relations. **Findings.** Back in the late Renaissance such viewpoints were hazardous to assert – secular and religious persons in power severely criticized humanists. J. Bruno retorted. He contrasted those limited,

mean, arrogant princes, tyrants, kings who cared only for themselves with the image of a hero with superhuman abilities. Those, who in contrast, in his striving for high ideals of fairness, unordinary aims are perceived as his life mission. It makes him hover over the routine, makes him generous and fearless, consecutive and persistent in achieving his goal, unites everyone else around it. J. Bruno paid the ultimate price but he did not refuse from his goals.

The French writer M. Montaigne was reserved in his assessment of governors but constantly emphasized on their responsibility before the society. They must be competent in management, display generosity, **common sense, fairness, courage, consistency, valour, have will power. When the governor demonstrates all of those in a sincere way, he becomes a real sovereign of fate.**

In this sense, T. Eliot thought, he had to set an example for his subjects, acting in a fair, judicious, wise, and shrewd way. He had to combine self-mastery with valour and courage. Not through the deeds only, but through the behavior, the governor had to instill trust in those around.

Thus, **the outstanding public figures of the late Renaissance continued the introduced by their predecessors humane tradition of responsibility of the governors not only before God but before people as well.** The right for management they connected not with the origin of those in power but with their personal features and behavior that instilled respect and trust in their subjects. Range of requirements for the ideal governor was extremely wide: from his internal calling to serve high social interests and competence in management to nobleness in everyday life. That essentially broadened the existing management paradigm, filling it with the elements not characteristic for the monarchy Medieval Age from the overall leadership paradigm. **Practical value.** They testify that the outstanding humanists of the late Renaissance linked with leadership their hopes for social development, victory over the forces of reaction the principles of humanism and justice in government. History has confirmed the validity of these hopes. This leads to the actualization of the leadership management paradigm in solving the problems of the present, the activation of scientific research in this field.

Keywords: ruler, leader, leadership, justice, mission, vocation, competence.